

Ria van Hengel

‘Michael Kohlhaas’ van Heinrich von Kleist

Ria van Hengel (1939) vertaalde modern werk van o.m. Elfriede Jelinek, Herta Müller, W.G. Sebald en Martin Walser en klassieke literatuur van o.m. Goethe, Heinrich von Kleist, Nietzsche en Novalis. Voor haar vertaling van de Sprookjes van Grimm kreeg zij een Zilveren Griffel, Jelineks De kinderen van de doden werd genomineerd voor de Europese Aristeionprijs. In 2007 ontving zij voor haar hele oeuvre de Martinus Nijhoffprijs. “Michael Kohlhaas” van Heinrich von Kleist’ was haar bijdrage aan het feestelijke programma op 20 november 2007 ter gelegenheid van de toekenning van deze prijs.

‘Michael Kohlhaas’ van Heinrich von Kleist

‘Ik werk momenteel aan een vertaling van verhalen van Heinrich von Kleist (1777-1811).’

Het beroemde verhaal ‘Michael Kohlhaas’ is de beklemmende geschiedenis van een man, de paardenkoper Kohlhaas, die verstrikt raakt in machinaties van hoge heren die elkaar de hand boven het hoofd houden, en die vermalen wordt tussen elkaar tegenwerkende rechterlijke instanties - het doet sterk aan Kafka denken.

De stijl van Kleist gaat door voor moeilijk. Moderne Duitse lezers hebben er vaak grote moeite mee. Al die ‘verschachtelte’, in elkaar geschoven zinnen!

Het gaat je toch duizelen van een zin zoals ik die nu zal behandelen. Ik heb hem uit elkaar getrokken en dan zie je, vetgedrukt, de hoofdzin, vervolgens, cursief, de eerste bijzin, maar daarbinnen zit nog een heel rijtje bijzinnen en bijstellingen:

Der Kammerer, Herr Kunz,
der inzwischen,
den Vorstellungen mehrerer Freunde,
die sich um ihn eingefunden hatten,
zum trotz,
seinen Platz,
dem Abdecker von Döbbeln gegenüber,
unter dem Volk behauptet hatte,
trat,
sobald der Freiherr
mit dem Rosshändler
erschien,
an den letzteren heran und fragte ihn,
indem er sein Schwert,
mit Stolz und Ansehen,
unter dem Arm hielt:
ob die Pferde,
die hinter dem Wagen stünden,
die seinigen wären?

Als ik die stijl zou handhaven, zou iemand het dan nog willen lezen? In principe wil ik de stijl van een schrijver zoveel mogelijk bewaren, ook als dat enigszins weerbarstig Nederlands oplevert - maar nu twijfelde ik toch.

Was de inhoud hier niet zó belangrijk dat ik toch concessies moest doen aan de lezer? Was dat niet ook een kans, voor Duitse lezers niet weggelegd, om Kleists verhalen in elk geval in vertaling toegankelijker te maken?

Ik vond het wel een uitdaging en had er ook plezier in. Het werd dus als volgt:

‘Ondanks de protesten van diverse vrienden die zich om hem heen hadden geschaard, was kamerheer Kunz onverzettelijk op zijn plaats tussen het volk, tegenover de vilder van Döbbeln blijven staan. Zodra de baron met de paardenkoper verscheen, stapte hij op de laatste af, en met zijn zwaard trots en hooghartig onder zijn arm vroeg hij hem of de paarden die achter die kar stonden van hem waren. *[ik citeer ook de hierop volgende zin:]*

De paardenkoper nam met een bescheiden gebaar zijn hoed voor de hem onbekende vragensteller af, en liep toen zonder te antwoorden naar de vilderskar toe, waarbij alle ridders hem volgden; op een afstand van twaalf stappen stond hij stil en wierp een vluchtige blik op de dieren, die daar stonden met gebogen hoofd en op wankelende benen, en niet van het hooi aten dat de vilder voor ze had neergegooit; toen draaide hij zich weer om naar de kamerheer en zei: Genadige heer, de vilder heeft volkomen gelijk; de paarden die aan zijn kar vastgebonden staan, zijn van mij!’

Klinkt mooi, leest als een trein, toch?

Maar ik werd steeds ontevredener. Waar was Kleist gebleven? Wat was hier nog over van de typische Kleist-stijl, door Elfriede Jelinek eens ‘wahn- und aberwitzige, masslose Sprache’ genoemd, en door de dichter C.O. Jellema ‘knap geconstrueerde, objectief vertellende zinnen, zodat je ze soms tweemaal moet lezen om te begrijpen wat er precies staat; een onbewogen taalgebruik en toch nooit dood.’

Het werd allemaal te glad.

Ik begon helemaal opnieuw. En waarschijnlijk omdat ik mij de tekst inmiddels goed eigen had gemaakt, vond ik het toen toch minder moeilijk om dichters bij Kleists eigen stijl te blijven en een tekst te maken die best veel van de lezer vergt maar toch goed leesbaar is.

Al die typische Kleist-dingen: altijd met het onderwerp beginnen, ook al duurt het soms tergend lang voordat het gezegde eens een keer komt - dat geeft iets dwingend, dat moet blijven; net zoals al die bijzinnen, die vreemde woordvolgorde: het heeft toch eigenlijk allemaal een functie, meestal het versterken van de dramatiek.

Natuurlijk kan dat allemaal in het Duits gemakkelijker dan in het Nederlands, o.m. omdat je in het Duits door die naamvalsuitgangen beter kunt zien wat op wat slaat. Ik week dus toch nog vrij vaak van de brontekst af. Maar het was zo leuk om met een frisse blik weer door de hele tekst heen te gaan, alle zinnen weer helemaal om te gooien en te merken dat er langzaam een heel eigen toon in kwam. Maar oordeelt u zelf:

‘Kamerheer Kunz, die inmiddels, ondanks de protesten van diverse vrienden die zich om hem heen hadden geschaard, onverzettelijk op zijn plaats tegenover de vilder van Döbbeln en tussen het volk was blijven staan, stapte, zodra de baron met de paardenkoper verscheen, op de laatste af en vroeg hem, terwijl hij zijn zwaard trots en hooghartig onder zijn arm hield, of de paarden die daar achter die kar stonden de zijne waren.

De paardenkoper liep, nadat hij met een bescheiden gebaar zijn hoed voor de hem onbekende vraagsteller had afgenomen, zonder antwoord te geven en gevolgd door alle ridders, naar de vilderskar toe; en toen hij de dieren, die daar met gebogen hoofd op wankelende benen stonden en van het hooi dat de vilder voor ze had neergegooid niet aten, vluchtig van een afstand van twaalf stappen had bekeken, draaide hij zich, Genadige heer! weer om naar de kamerheer, de vilder heeft volkomen gelijk; de paarden die aan de zijn kar vastgebonden staan zijn van mij!’

Ik worstel nog steeds, probeer zo nu en dan een tussenvorm, maar dit is toch de richting waarin de vertaling zal gaan.

En dat is nieuw voor mij: meestal wijkt elke nieuwe versie die ik van een vertaling maak méér af van het origineel dan de vorige versie. Deze keer lijkt de ontwikkeling andersom te gaan.’